

Uz knjigu dr. Aladina Husića "HADŽ IZ BOSNE ZA VRIJEME OSMANSKE VLADAVINE"

Izdavački centar *El-Kalem* i Ured za hadž, koji djeluju u okviru Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, bosanskohercegovačkom čitateljstvu donose vrijednu historijsku studiju o putovanjima na hodočašće u Meku i Medinu iz Bosne za vrijeme osmanske vladavine autora dr. Aladina Husića, naučnog saradnika Orijentalnog instituta u Sarajevu, pod naslovom *Hadž iz Bosne za vrijeme osmanske vladavine* (Rijaset Islamske zajednice u BiH, Sarajevo, 1435/2014, 248 str.). U navedenoj studiji, na blizu dvije stotine i pedeset strana, autor je temu hodočašća podvrgnuo iscrpnoj historijskoj analizi koja ne ispušta iz vida niti jedan značajniji aspekt nastojanja muslimana Bosne i Hercegovine za vrijeme osmanske vlasti da ostvare tu iskonsku čežnju susreta za svetim mjestima islama na dalekom Arabijskom poluotoku. Litografski prikaz Zaštićenog hrama u Meki s Kabom u sredini i okolnim zdanjima koji je preuzet iz rukopisa *Dela 'il al-hayrat* u prijepisu Ibrahima Šehovića (GHB R-7579), a koji krase naslovnice knjige, predstavlja tek likovnu artikulaciju te iskonske čežnje muslimana širom svijeta. Sveta mjesta Meka i Medina duhovna su superstruktura muslimanskog bića s kojima su svakodnevica, život i smrt svakog muslimana neraskidivo i intimno povezani. No, putovanje na hadž mnogo je više od duhovne čežnje i vjerskog imperativa na koje su, u stoljećima kojima se bavi ova knjiga, samo rijetki i sretni mogli odgovoriti. Ako je, kako se to obično kaže, u skladu s islamskim učenjima o prolaznosti svijeta i života na njemu, i sam ljudski život putovanje, putovati je uvijek značilo i saznavati, dok se pravovaljanost tog iskaza zornije vidi na primjerima putnika iz Bosne u kasnom srednjem vijeku. Osim zagasnuća praiskonske čežnje za svetim mjestima, u Meku se putovalo i radi stjecanja znanja u blagoslovljenom okruženju Božije kuće i Poslanikove džamije, kamo su hrlile hiljade briljantnih umova iz svih krajeva muslimanskog svijeta; u Meku se išlo i radi trgovine ili pak po službenom zaduženju političkog centra tadašnjeg muslimanskog svijeta. Studija dr. Aladina Husića vjerno razmatra sve navedene aspekte pojave hodočašća među muslimanima ovih krajeva.

Kako je očevitna korelacija između prihvatanja i širenja islama, s jedne strane, i uspostave prakse odlaska na hadž, s druge, studiju otvara poglavlje koje se u širem i sintetiziranom pregledu bavi pitanjem islamizacije na Balkanu i Bosni, te duhovne, političke, ekonomske i društvene integracije Bosne u osmanski sistem. Rezultati koje autor sažeto izlaže u prvom poglavlju pod nazivom *Historijske pretpostavke hodočašća iz Bosne* na tragu su iscrpnijih studija koje je isti autor o navedenoj temi objavio u stručnim

publikacijama, prvenstveno u *Prilozima za orijentalnu filologiju* Orijentalnog instituta. Krećući se od fenomena povremenog prisustva islama u Bosni u predosmansko doba, u kojem skicira zamršenu političku i diplomatsku mrežu srednjovjekovne Bosne i njenih odnosa, sukoba i saveza s Osmanlijama, autor očekivano više prostora daje mnogo značajnijim pitanjima kao što su uspostava osmanske vlasti u Bosni i kontinuirano prisustvo islama, te proces prihvatanja islama u Bosni. To su ujedno i naslovi potpoglavlja u prvom dijelu knjige. Zaključci autora isuviše su značajni da bi mogli biti zanemareni, pa ćemo ih i ovdje sažeto iznijeti. Izgradnju prvih sakralnih objekata opravdano je smatrati početkom institucionalizacije procesa prihvatanja islama u Bosni; obično se navodi da je prvi sakralni objekat islama u Bosni džamija u Ustikolini, sagrađena negdje oko 1448. (str. 19). Spominje se, istina, i prostor za vjerske obrede u sklopu tvrđave Hodidjed, koji je, možda, i stariji od navedene džamije, ali on nije sagrađen kao odvojen objekat, već je djelovao unutar fortifikacijskog kompleksa. S druge strane, proces integriranja prostora Bosne u Osmansko carstvo trajao je skoro do kraja XVI stoljeća, tačnije do 1592. kad su osvojeni Bihać i prostor s lijeve strane rijeke Une. Time postaje očevidno da je proces političke i administrativne integracije Bosne u okrilje osmanske države trajao stoljeće i po. Kad je riječ o kulturnoj, civilizacijskoj i vjerskoj integraciji ovih prostora u osmanski poredak, iako su ti procesi tekli uporedo s administrativno-političkim, sasvim je opravdano pretpostaviti da je za to bio potreban i duži vremenski period, posebno ukoliko govorimo o cjelokupnoj teritoriji Bosne. Konačno, procentualni presjek demografskih kretanja koje dr. Husić daje u knjizi to jasno potkrepljuje. Radi lakšeg pregleda materijala, autor navedeni period od stotinu i pedeset godina dijeli u tri dijela: period od osvajanja do kraja XV stoljeća; prva polovina XVI stoljeća i druga polovina XVI stoljeća. Autorova analiza pokazuje da se procent prihvatanja islama, a sukladno tome prisustvo i rasprostranjenost odlaska na hodočašće, kretao u cikličnim krugovima čiji centar je bio grad Sarajevo kao kulturni i administrativni centar, kao i ona naselja koja su Sarajevu gravitirala i u kojima se osjećao snažniji utjecaj prijestolnice. Tako do kraja XV stoljeća sam grad Sarajevo i njegova okolica imaju oko 40% muslimanskih domaćinstava i taj procent krećući se prema periferiji Bosanskog sandžaka progresivno pada: Fojnica i Kreševo bilježe 20%, a Travnik i područje Zenice 12%. Poseban zamah u prihvatanju islama bilježe osmanski izvori iz XVI stoljeća. U prvoj polovini XVI stoljeća oblasti istočne Bosne bilježe 60% muslimanskih domaćinstava (str. 23). Navodeći podatke za pojedine oblasti Bosne, autor dolazi do sumarnog rezultata, koji glasi: do kraja XVI stoljeća Bosanski sandžak sa svoje 42 nahije na teritoriji Bosne bilježi 81% muslimanskih domaćinstava, Hercegovina 83%, Zvornički sandžak (sjeveroistočna Bosna) 60%, Kliški sandžak (zapadna Bosna) 60% (str. 24). Osim uspostavljanja historijske hro-

nologije procesa prihvatanja islama na osnovu primarnih izvora, autor donosi i niz značajnih zapažanja o karakteru samog tog procesa. Primarni izvori koje je autor istražio ne daju za pravo tvrdnji da je osmanska administracija u Bosni i u jednom trenutku preduzimala bilo kakve mjere koje bi imale za cilj organizirano uvođenje stanovništva u novu vjeru (str. 21). Da prihvatanje islama nije automatski značilo i stjecanje posebnih privilegija, svjedoči primjer nekog Radoja Masnovića iz Visokog i njegovih sinova, gdje vidimo da su dvojica njegovih sinova koji su prihvatili islam, Ahmed i Mehmed, uživali čiflukue u iznosu od 300 akči, dok je treći Radivoje uživao timar od 7300 akči (str. 22). Da je osnova za stjecanje privilegija bila zasluga za državu, a ne pripadnost novoj vjeri, posvjedočit će također primjeri velikog broja nemuslimanskih spahija koje nalazimo tokom XVI stoljeća, kao i činjenica da su u vojnim posadama tvrđava na granici gotovo petinu snaga činili i nemuslimani. Autor, dalje, smatra da je nova vjera svoje pristalice nalazila u svim konfesionalnim skupinama, ističući da je „(...) primjetno da je u područjima većeg utjecaja Crkve bosanske prihvatanje islama imalo iznimno visok procenat i kretalo se preko 90% a vrlo često i stoprocentno. Međutim, u područjima jačeg utjecaja pravoslavne ili katoličke crkve, posebno u rudarskim centrima koji su naseljavani strancima, Dubrovčanima ili rudarima Sasima primjetan je niži procenat prihvatanja islama“ (str. 25). Za detaljnije kritičko preispitivanje autorovih tvrdnji nedostaje središnji dio od vitalnog značaja, a to je pitanje konfesionalnog razgraničenja u predosmanskoj Bosni, koje autor ostavlja neriješenim u ovom djelu. To je, konačno, i očekivano s obzirom na zadane ciljeve uvodnog dijela ove studije koja se primarno bavi hadžom.

Nakon uvodnog dijela autor pristupa istraživanju središnje teme knjige, hodočašća u Meku i Medinu iz Bosne, slijedeći prve naznake prisustva hadžija u Bosni. Prvi spomeni hadžija dosta su rani, ali isuviše neodređeni da bismo na osnovu njih mogli reći ista određenije i bez nagađanja o njihovom porijeklu, vremenu i uvjetima obavljanja hodočašća. Prvi trag u tom smislu predstavlja prisustvo nekog hadži Mehmeda među posadnicima Hodidjeda, a već 1477. na vakufnami bosanskog sandžakbega Ajas-bega nalazimo imena manjeg broja svjedoka koji su ne samo prve hadžije već, vjerovatno, i među prvim muslimanima u Bosni (str. 27–28). Vijesti o hadžijama u Bosni konsolidiraju se tek u prvoj polovini XVI stoljeća: u sedamnaest sarajevskih mahala nalazimo imena 36 hadžija. Nije poznato ništa o njihovom porijeklu, okolnostima i vremenu putovanja u Arabiju. Značajne podatke uz spominjanje njihovih imena predstavljaju zanimanja koja nam kazuju nešto o njihovom društvenom statusu. Među njima nalazimo trgovce, oslobođene robove, imame, mujezine, zanatlije. Takav presjek društvenog položaja hadžija bit će moguće pratiti i kasnije, tokom cijele studije. Zanimljiv fenomen predstavlja, svakako, prvi muslimani koji odlaze na hadž, usto i kao mlađi ljudi, kao

dio vjerske inicijacije, što se naizgled kosi s ustaljenim predodžbama u vezi s hodočašćem, a to su zrelost i materijalna osposobljenost hodočasnika. Oba ova „preduvjeta“ vežu se za srednje ili starije životno doba. Za žaljenje je činjenica da autor prilikom spominjanja prvih muslimana ostavlja nekvalificiranim jedan drevni orijentalistički stereotip o sinovima Abdullahovim kao prvim muslimanima nemuslimanskih roditelja (str. 30) koji su zgodno skriveni iza općeg imena Abdullah (rob Božiji), dovoljno širokim i rastezljivim da u svoj semantički opseg može prihvatiti bilo koga jer smo svi, sukladno svim vjerskim tradicijama, sluge i robovi Božiji bez obzira na sve druge odrednice. Kao i svaki drugi stereotip i ovaj sadrži zrno historijske istine: slučajevi takvog „skrivanja“ nemuslimanskog porijekla jesu zabilježeni, ali je nedopustivo takve slučajeve, koliko god brojni bili, preobraziti u opće pravilo koje gotovo da ne poznaje izuzetke. Osim toga, pojedinačni odnos prema nemuslimanskom porijeklu mogao se u određenim okolnostima kretati i u sasvim suprotnom pravcu – ka njegovom isticanju, a ne skrivanju. O tome šta muslimanska imena jesu, a šta nisu moglo bi se reći mnogo toga. Ironija je tek u tome što se stereotip o Abdullahu kao nemuslimanu vezuje za ime koje je jedno od tek dva imena (Abdullah i Abdurrahman) koja su u predanju od Poslanika izrijeком preporučena i tako uznesena stepenicu iznad opće kategorije lijepih imena koja su muslimanski roditelji obavezni nadijevati djeci.

Analizirajući broj hadžija u Sarajevu, autor navodi da se njihov broj do kraja XVI stoljeća popeo na 220, što je u odnosu na ukupan broj domaćinstava oko 5%. Iako je društvena struktura hodočasnika raznolika, ipak je moguće uočiti određene obrasce. Mnogi od hodočasnika koji su krajem XVI stoljeća živjeli u Sarajevu nesumnjivo su pripadali višim društvenim staležima jer njihova imena nalazimo i među osnivačima 37 sarajevskih mahala (str. 31). Nakon Sarajeva, autor prelazi na ispitivanje rasprostranjenosti hadžija u drugim mjestima u Bosni, i njegova se analiza manje-više poklapa s cikličnim krugovima koji su dokumentirani u studiji procesa prihvatanja islama. Autor za potrebe analize sve oblasti Bosne naseljene muslimanima dijeli na urbane centre i ruralna područja. U knjizi nalazimo kratki pregled prisustva hadžija u: Visokom, Travniku, Zenici, Banjoj Luci, Tuzli, Zvorniku, Gračanicima, Foči, Mostaru, Livnu, Duvnu, Rogatici, Bihaću, Olovu. Što se više udaljavamo od Sarajeva kao administrativnog i kulturnog centra Bosne u tom periodu, broj hadžija neprestano se smanjuje, osim u slučaju grada Mostara kao glavnog urbanog centra južne Hercegovine, kao i onog najvećeg izuzetka, a to je grad Livno. Smještena u Kliškom sandžaku, kasaba Livno predstavljala je glavni duhovni centar islama na području zapadne Bosne. Iako spomeni hadžija u Livnu dolaze tek polovinom XVI stoljeća, do početka narednog, XVII stoljeća, njihov broj povećat će se na 27, što u odnosu na ukupan broj domaćinstava Livna iznosi preko 6% čime je ova kasaba nadmašila čak i Sarajevo. Tako

povoljnoj statistici hodočasnika svakako je u prilog išao i primjetan pad u broju domaćinstava u Livnu uslijed dinamičnih promjena na granici koje su generirale valove seoba i naseljavanja (str. 38).

U odnosu na raniji period osmanski izvori nakon XVI stoljeća donose obilje podataka u vezi s hodočašćem, tako da samo prisustvo i rasprostranjenost hadžija ostaju u sjeni svih drugih važnih aspekata hadža kao teme. Neke od tih značajnih tema koje autor obrađuje u nastavku knjige jesu cijena odlaska na hadž, vrijeme potrebno za obavljanje te dužnosti, putevi kojima su hodočasnici putovali do Arabije i nazad, društveni položaj hadžija, trgovina i kultura, pismenost među hadžijama itd. Na osnovu dokumenata o zavještanju novca s ciljem obavljanja hadža, autor donosi dosta dobro razrađenu sliku neophodnih materijalnih sredstava potrebnih za hadž. Svakako da odstupanja može i mora nužno biti jer je riječ o dosta velikom vremenskom okviru u kojem su ekonomske prilike kao i sama vrijednost novca i imovine dosta varirale. Da bi tadašnje vrijednosti u grošima ili akćama približio čitaocima, autor je cijenu hadža prikazao poredeći je s vrijednošću stoke u to vrijeme: tako saznajemo da je za novac potreban za obavljanje hadža sredinom XVI stoljeća bilo moguće kupiti između 25 i 40 grla krupne i 100 do 150 grla sitne stoke. Za rekonstrukciju troškova hadža značajan je primjer i nekog sejida hadži Mehmed-age Zildžića, koji je 1803. zavještao 1.200 groša radi bedel-hadža. U ostavinskoj raspravi iza preminulog, koji je umro u Istanbulu, vrijednost njegove kuće u Vekil-hardžovoj mahali, u kojoj je stanovao, procijenjena je na hiljadu groša, a dućan u najužem dijelu čaršije oko Kolobare i Brusa bezistana na iznos od 300 do 500 groša (str. 64-65). Iz njegovog primjera jasno vidimo da je trošak odlaska na hadž bio veći od vrijednosti jedne kuće u Sarajevu, ili dva do tri dućana u samoj čaršiji. Tek u svjetlu ovih podataka možemo realnije sagledati veličinu žrtve i u materijalnom smislu koju su hadžije podnosile da bi obavile petu islamsku dužnost u tim vremenima. Kad tome dodamo potrebno vrijeme odsustvovanja iz doma, sva iskušenja i opasnosti koji su ih vrebali na putu, jasno je da je hodočašće bilo istinski poduhvat koji su uspješno obavljali samo malobrojni sretnici.

Vrijeme potrebno za obavljanje hadža je zavisilo, svakako, od načina putovanja kao i od toga kojim su putem hadžije išle. Tu nalazimo zanimljivo šarenilo: dok su neki hodočasnici u Arabiju odlazili isključivo kopnenim putevima, drugi su putovali kopnom i morem, o čemu u nekoliko slučajeva nalazimo vrlo detaljne zapise u kojima se opisuje svaka stanica na putu do Meke, navodeći pravac kretanja i vrijeme potrebno za dolazak od jedne stanice do druge. Hasan Kafija Pruščak, naprimjer, 1592. godine spominje kopneni put koji je vodio preko Istanbula, Damaska, Jerusalema sve do Meke i Medine. Iako je samo putovanje moglo trajati znatno kraće, oko tri mjeseca, iz zabilježenih podataka zaključujemo da je putovanje na hadž obično

trajalo godinu dana. Kako je to za mnoge ljude bilo vjerovatno jedino putovanje izvan domovine koje poduzimaju za života, nije bilo mjesta za žurbu ni u odlasku ni u povratku. O tome zorno govore višednevna, a ponekad i višemjesečna zadržavanja na putu, i to najčešće u glavnim centrima trgovine i nauke u takozvanim središnjim muslimanskim zemljama: Istanbulu, Damasku, Bagdadu, Jerusalemu i Kairu. Višemjesečni boravci zabilježeni su u Damasku, Kairu i Meki, na samom odredištu. Glavne pomorske poveznice bile su gradovi: Solun, Istanbul, Kairo i Džeda. Rjeđe se spominju putovanja na zapad preko Drniša do Šibenika, ili Dubrovnika i Venecije prema Kairu i dalje. Čuveni livanjski hodočasnik Jusuf Livnjak, koji je 1615. s braćom Hasanom i Omerom putovao na hadž, ostavio je dosada najstariji zapis o svom putovanju u kojem bilježi pregršt izuzetno zanimljivim pojedinosti. Njegovo štivo prvorazredno je svjedočanstvo o svim nevoljama i izazovima na putu, ali i ushićeni zapis oduševljenja susretom s mnogim muslimanskim gradovima, a posebno Mekom, za čiji je opis posvetio više od trećine teksta. Na osnovu postojećih izvora može se barem približno formirati slika rizika i opasnosti na koje su hadžije mogle naići i na kopnu i na moru. Vrlo se rano spominje i funkcija *amiru-l-hadža*, glavnog vodiča. Nju su vjerovatno obavljali iskusniji putnici i vodiči zaduženi za sigurnost i dobrobit hodočasnika. Posebno upečatljiva svjedočenja o opasnostima na putu nalazimo kod Jusufa Livnjaka, koji opisuje nedaće na moru, veliko nevrijeme koje je većinu ljudi na brodu ostavilo u uvjerenju da se živi neće spasiti, pa su počeli recitirati dijelove Kur'ana i međusobno se opraštati (str. 88). Osim nevremena, na moru su prijetili i gusari, dok su na kopnu jednaku opasnost činili hajduci koji su često nasrtali i pljačkali kolone hodočasnika. Da su iz tih pohoda mogli steći ogroman plijen, svjedoči sljedeći tematski blok o trgovini koju su hadžije obavljale u Meki i Medini, gdje nalazimo spisak hodočasnika i iznos novca koji su hadžije nosile sa sobom u Meku. Ovo je prikazano tabelarno. Autor na stranicama 100–108 donosi tabelu s podacima o imovinskom stanju sarajevskih hodočasnika iz XVIII stoljeća. Na početku tabele nalazimo imena šezdeset hodočasnika koji su raspolagali imovinom većom od jednog miliona akči. Njihov se broj znatno povećao u XIX stoljeću, o čemu govore tabelarni podaci u knjizi (str. 110–120). Iako su to iznosi ukupne imovine hodočasnika, nisu beznačajne sume novca koje su hadžije nosile sa sobom na put u Arabiju. I tu u nekoliko slučajeva, u kombinaciji robe i gotovine, nalazimo vrijednosti od preko milion akči. S obzirom na to da je među hadžijama bilo dosta zanatlija i trgovaca, jasno je da su hodočasnici u navedenom periodu imali značajnu ulogu u općim trgovačkim i ekonomskim tokovima u mjestima iz kojih su dolazili.

Posljednji tematski blok u knjizi, ne i najmanje zanimljiv i važan, govori o kulturi bosanskohercegovačkih hadžija. Boravak u tradicionalnim sjedištima

islamske učenosti kroz koje su hodočasnici prolazili ili se određeno vrijeme zadržavali na putu ka Meki, kao što su Damask, Kairo, Jerusalem i Istanbul, svakako da je predstavljao jedinstvenu priliku da se pribave vrijedne knjige koje nisu bile dostupne u domovini. Posebno značajni centri u tom smislu bili su Meka i Medina, gdje je određen broj naših ljudi duže boravio po službenoj dužnosti. Da je knjiga kotirala visoko u okviru interesa hodočasnika, najbolje potvrđuje jedan primjer iz knjige: neki Halil-efendija Trepanić iz Gračanice, koji je jedno vrijeme bio na službi kao muderis u Beogradu, na putu s hadža 1763. godine kupio je u Damasku kolekciju od 38 djela, a potom ju je nakon povratka u Gračanicu uvakufio za potrebe javne biblioteke u tom gradu. Dalja sudbina te kolekcije neizvjesna je, no njegov primjer može biti ogledni u smislu odnosa mnogih hodočasnika prema knjizi (str. 173). Cijene nekih knjiga mogle su dostići neočekivane iznose novca, a potvrdu za to imamo u ostavinskim raspravama nekih hodočasnika gdje su predmet ostavštine bile i knjige iz privatne kolekcije. To se posebno odnosi na kaligrafski ispisane primjerke Kur'ana, veća djela iz oblasti tefsira, islamskog prava i dogmatike. Nema sumnje u to da jedan dio današnje rukopisne baštine na orijentalnim jezicima u Bosni i Hercegovini, odnosno onog njenog dijela koji nije uništen, potječe upravo iz privatnih biblioteka hodočasnika koji su kulturu knjige brižno njegovali i vlastite kolekcije obogaćivali vrijednim djelima koja su donosili iz centara učenosti tadašnjeg islamskog svijeta.

Knjiga dr. Aladina Husića završava popisom imena bosanskih hadžija do kraja XVI stoljeća (str. 181-223), nakon čega slijede elementi naučne aparature kao što su rječnik manje poznatih riječi te popis izvora i literature. Glavna odlika studije dr. Aladina Husića odmah je uočljiva: to je njena utemeljenost u primarnim izvorima osmanske provenijencije – defterima, sidžilima, vakufnamama i ostalim službenim spisima, te rukopisima i putopisima. Autor je sva postojeća obavještenja koja su relevantna za putovanje na hadž objedinio na jedno mjesto i uspostavio prirodnu vezu među tematskim cjelinama studije. U odnosu na postojeću, prilično oskudnu literaturu koja se odnosi na hadž, knjiga dr. Husića predstavlja izvrstan pomak naprijed, i u kvalitativnom i u kvantitativnom smislu. Ona se, ipak, ne može smatrati zaključnom monografijom koja se odnosi na putovanje na hadž jer se ova tema u svojoj složenosti nadaje daljem proširivanju i istraživanju po širini i dubini. To, uostalom, i nije cilj koji je autor sebi zadao. Na primjeru Jusufa Livnjaka i njegovog putopisa na hadž iz 1615. vidimo koliko jedan takav narativ pomaže da pojedinačna arhivska saznanja povežemo u koherentnu cjelinu. Priča koju priča jedan obični čovjek iz Bosne, bez ikakvih literarnih ili naučnih pretenzija, daje dušu pabircima i podacima koje tu i tamo pronalazimo u izvorima. Narativni izvori učesnika i protagonista historijskih događaja spašavaju štivo od *arhivitisa* – oboljenja slijepe usredsređenosti na izolirane podatke u izvorima, uslijed čega

od silnog drveća gubimo iz vida šumu. Nadati se da još postoji mogućnost da neki novi narativni izvori te vrste, nepoznati do danas, izađu na svjetlo dana. Ta nada potpuno je opravdana u svjetlu enormne raskoši rukopisnih kolekcija u Bosni i inozemstvu koje još uvijek čekaju detaljni istraživački zahvat. Do tada, studija dr. Aladina Husića s punim opravdanjem ostaje posljednje slovo historiografije u vezi s temom hodočašća bosanskohercegovačkih muslimana u Meku i Medinu iz osmanske Bosne.

Ahmed Zildžić